

FORHOLDET MELLEM INDIVIDETS OG SAMFUNDETS HISTORISKE UDVIKLINGSLOGIK

Steen Larsen

Ser man efter, kan man finde en række tilsyneladende fælles træk mellem individets og samfundets historiske udviklingsforløb. Artiklens formål er at undersøge om oplevelsen af en sådan parallellitet blot er et udtryk for analogitænkning eller om der kan antages at ligge en egentlig kausal sammenhæng bag. Med udgangspunkt i en analyse af hjernens evolution og opbygning argumenteres der for, at hjernebarken, neo-cortex, som er det sidst etablerede lag i denne evolutionære opbygning, må betragtes som hjernens civilisationsformidlende organ. Forudsætningen for etableringen af de kvalifikationer, der ligger til grund for menneskers arbejde, er således ikke fikseret oprindeligt i hjernen selv, men i den omgivende civilisationshistorisk betingede indretning og funktion. En mulig parallellitet mellem individets og samfundets udviklingslogik må derfor have sit grundlag i en parallel mellem de mønstre som praksisformerne danner i henholdsvis individets og samfundets historie. Det konkluderes at når man kan finde fælles træk i individets og samfundets historiske udviklingslogik, er det udtryk for en kausal sammenhæng formidlet gennem menneskets irreversible og kvalifikationsskabende arbejde.

På et tidspunkt mens August Strindberg opholdt sig i Lund besøgte han det astronomiske observatorium. Han havde som astronom en særlig interesse for månen, som han betragtede nat og dag. Efter sine grundige studier fandt han alt bekræftet: månen var en kvartsskive, der var blevet slynget ud fra jorden, månelandskabet med de udslukte kratere var en myte, og manden i månen var – Amerika, der spejlede sig i kvartsskiven.

Da en af de omkringstående gjorde indvendinger mod disse synspunkter, svarede Strindberg:

”Hmm”, og smilede sit ejendommelige smil, ”når man opstiller hypoteser, må man ikke være smålig”.

Og det er sandt. En videnskab bliver ikke mere videnskabelig af at være smålig og med anal påholdenhed kun opstille de hypoteser, som den for tiden har mulighed for at verificere.

Det er derfor en fornøjelse at se den historiske dimension tvinge sig vej ind i psykologien. Hermed får psykologien som videnskab næsten i bogstavelig forstand et perspektiv. Et historisk dybdesyn på de psykiske processer. Når den fortidige psykologis naivitet således er sat endeligt over styr, vil det ikke længere være muligt at tale om ”psyken” som et tidløst fænomen. Tvært-

imod må analysen af de psykiske processers forskellige historiske fremtrædelsesformer forgå kontinuerligt. Fra Freuds analyser af de psykiske former i det victorianske samfund over analyserne af det ensomme masse menneske i midten af dette århundrede, til en beskrivelse og forståelse af de psykiske former som vil blive resultater af informationssamfundet ved årtusindskiftet.

Det er imidlertid vigtigt at indse, at de psykiske processer ikke har en selvstændig historie isoleret fra det øvrige samfunds forandring. Som alle andre apparater vil også det psykiske apparat være bestemt af den brug, der gøres af det, og vil derfor også være præget af de nødvendigheder, der findes i den samfundsform, hvori dette psykiske apparat er kommet til udvikling.

Ingen vil vel længere for alvor benægte at samfundsformerne gradvist har forandret sig. Spørgsmålet er blot om disse forandringer er foregået arbitrært eller om der er tale om en form for logik i disse forandringers forløb.

Dette spørgsmål gøres ofte fejlagtigt til et spørgsmål om et deterministisk kontra et indeterministisk historiesyn. Dette er en falsk problemstilling, som formentlig skyldes indflydelse fra Hegels historieopfattelse. Samfundenes historiske forandring kan udmærket indeholde en indbyrdes logik *uden* af den grund at være teleologisk, at arbejde sig hen imod et bestemt mål. Det er netop karakteristisk for en idealistisk psykologi at dens historiske dimension vil fremtræde som idéhistorie i en teleologisk bevægelse frem mod realiseringen af et bestemt idealt princip.

Anså netop ikke mange intellektuelle i Europa i begyndelsen af det forrige århundrede, under indtryk af Hegel, Napoleons indtog i Paris for selve Verdensånden til hest?

Dog, Beethoven flæde kort tid senere i sin tunghøre arrigskab titelbladet med dedikationen til korsikaneren af sin tredje symfoni.

Her over for står det materialistiske syn, at historien er betinget af den stadige forandring af materialerne gennem arbejdets metamorfose. Forandringens logik skal altså ikke søges i en teleologisk bestemmelse, men i materialerne selv. Materialerne er bestemt ved deres forskellige egenskaber, og det er disse egenskaber, der bestemmer forandringernes retning (Larsen, 1983). Derfor skal de nuværende psykiske strukturer ikke forstås som et forstadium for et fremtidigt udviklingsmål, men som konsekvensen af en proces, der allerede er foregået, og som derfor kan studeres. Gennem det vi kan kalde en analyse af de psykiske formers historiske fremtrædelsesformer. At genskabe historien er således ikke et mål i sig selv, men et middel. Et redskab som kan fortælle os noget om materialernes egenskaber. Hvem kender lerets egenskaber, før det er erkendt, at den geologiske metamorfose gør det til skifer? Eller granitten til marmor? Hvem kender de psykiske formers almene træk, før de konkrete historiske metamorfoser er studeret?

Vi skal altså studere de psykiske formers historie for at forstå det materiale som de psykiske processer udgør. Hvor flygtigt det end forekommer nogen.

Fænomenet

Vi ved alle, at et menneskefoster i løbet af sin udviklingsperiode gennemgår en række forandringer der, hvis man ser dem som fortløbende stadier, kan op-

fattes som en parallel til den udvikling som vi antager arterne har gennemgået i løbet af evolutionen. Med ordet "parallel" har vi foreløbig ikke sagt for meget. For vanskeligheden ved vores erkendelses apparat er jo dets eminente evne til at se sammenhæng. Også mere sammenhæng end der ved nærmere eftersyn viser sig at være i verden. Ordet "parallel" holder derfor foreløbig pladsen for en endelig stillingtagen til om der bag paralleliteten ligger en egentlig kausal relation eller blot en tilfældig ydre analogi. Med begreber lånt fra Sullivan (1953) kunne vi spørge: Er oplevelsen af overensstemmelse mellem menneskefosterets og arternes udvikling udtryk for en parataktisk oplevelsesform, som når munkene i middelalderen luskede rundt i klosterhaverne og antog at planter med lungeformede blade måtte være gode mod lungesygdomme? Eller er der tale om en syntaktisk oplevelse af to fremtrædelsesformer for det samme bagvedliggende væsensforhold?

Ind mellem den parataktiske og den syntaktiske oplevelse af fænomenet kiler den videnskabelige analyse sig.

Men her skal vi imidlertid ikke undersøge menneskefostre. Det er nemlig muligt at opstille en parallel til parallellen selv. Betragter vi således den seneste del af arternes historie, som vi her vil kalde civilisationshistorien, vil vi kunne se nogle fænomener af samme art som ved parallellen mellem fosterets og evolutionens udviklingslogik: nemlig at der kan findes en række parallelle træk mellem den måde som barnets og selve civilisationens historie udvikler sig på.

"At tænke i billeder er", siger Freud et sted i *Das Ich und das Es* (1940), ". . . kun en meget ufuldkommen bevidstgørelse. Det står også ubevidste forestillinger noget nærmere end det at tænke i ord og er utvivlsomt onto- som fylogenetisk ældre end dette."

Det er netop mellem de ældste kulturers og børnenes billeder at en række parallelle træk kan iagttages. Eller mellem børnenes og de såkaldte naturfolks billeder. Det er for banalt at betragte en sådan parallel som blot en overensstemmelse med hensyn til æstetiske virkemidler. Det forekommer væsentligere i overensstemmelse med Freud at tale om en parallel i selve tankeformerne. At tænke i billeder. Sammenligner vi således Vygotskys, Piagets og Bruners beskrivelser af barnets kognitive udvikling med f.eks. Lévi-Strauss' beskrivelse af *La Pensée Sauvage* (1962) og Jaynes' (1976) opfattelse af kognitionsformernes historiske udvikling, træder en overensstemmelse frem. En overensstemmelse som vi kunne kalde bevægelsen fra en fremtrædelsesformfikseret til en væsensorienteret bevidsthedsform. Eller fra billedtænkning til formal logisk tænkning. Fra selvsyn til indsigt.

Vi kan altså tilsyneladende finde to paralleller: mellem fylo- og ontogeneren og mellem individets og samfundets historie. Hvor evolutionen i den ene parallel svarer til civilisationshistorien i den anden, svarer fosterets udvikling til socialisationsprocessen.

Det er denne sidste parallel vi vil undersøge nærmere: Med hvilken styrke kan vi afgøre om oplevelsen af en parallelitet mellem civilisationshistoriens og socialisationsprocessens forløb er resultatet af en parataktisk eller en syntaktisk tænkeform? At forsøge at besvare dette spørgsmål er formålet med den foreliggende artikel.

Individets og samfundets historie

Når man bruger ordet historie, må man gøre sig klart, hvad det er man taler om. Jeg har andetsteds (Larsen, 1980) argumenteret for at skelne mellem mindst tre former for historie: Simpel løgnehistorie, røverhistorie og socialhistorie. Røverhistorien, som er den almindeligste, er karakteriseret ved sin episodiske karakter, med et udtryk lånt fra Folke Larsen (1983). Den registrerer historiens fremtrædelsesformer, de specifikke episoder, uden at gøre rede for deres almene sammenhæng. Når der her tales om en parallelitet mellem civilisationshistorien og socialisationsprocessens forløb er det vigtigt at indse, at der ikke tænkes på en episodisk parallelitet. Det er altså ikke en overensstemmelse mellem specifikke fremtrædelsesformer, der tales om, men derimod om en overensstemmelse mellem væsentlige og ikke nødvendigvis perceptuelt iagttagelige træk. Netop som ved socialhistorien, hvor samfundets almene udviklingslogik søges klarlagt. Man bør altid have sine metaforer under observation, så når vi siger, at det er de ”bagvedliggende” træk der er tale om, menes der netop at disse træk ikke er af perceptuel karakter. De kan ikke iagttages direkte gennem en nøjeregnende og mikroskopisk undersøgelse af historiens episoder. Netop qua fremtrædelsesformernes modsætning er det væsentlige af ikke-perceptuel karakter. Hvor de konkrete og episodiske fremtrædelsesformer kan iagttages og beskrives, kan det væsentlige kun etableres gennem en a perceptuel rekonstruktion, hvor de væsentlige træk uddrages, abstraheres gennem fremtrædelsesformernes akkumulation.

Menneskets hjerne er et historisk organ

Gazzaniga, Steen og Volpe (1979) beskriver et tilfælde hvor en 18-årig pige, Grace, blev indlagt i dyb coma efter at have indtaget 25 Seconal tabletter. Efter en tid i respirator begyndte hendes opvågen, som beskrives på følgende måde:

”Her waking-up process would be a progressive and orderly return of function. First, as her brain stem area recovered, respirations would occur spontaneously and maintain adequate ventilation. Then, spontaneous movement would return, followed quickly by return of voluntary gaze. As the forebrain recovered, that is, as consciousness returned, the midbrain reflexes would be overcome by conscious, willfull activity. She would lose her so-called doll’s eyes and look where she pleased when her head was briskly rotated from side to side. Finally she would speak and understand, although longer time than that would be needed to heal her grief.”

”. . . the midbrain reflexes would be overcome by conscious willfull activity . . .”, står der. ”Overcome”. Presser vi essensen ud af sætningen, er det begrebet ”overcome”, vi står tilbage med. Og hvilken vigtig indsigt ligger mon skjult i dette begreb ”overcome”?

”Das Unbehagen in der Kultur”, ville Freud sige, for han indså hvad der ligger skjult i begrebet ”overcome”. Et inhibitionsforhold. Etableringen, i Graces tilfælde genetableringen, af de kortikale processer indebærer inhibitionen af en række subkortikale processer. Betragter vi cortex som den civilisationsfor-

midlende del af hjernen, nemlig den del der i særlig grad gør det muligt at tilpasse sig en historisk specifik kulturform gennem erhvervelse af kvalifikationer som at arbejde, tale og skrive, når vi til den slutning, at socialiseringsprocessens produkt er inhibition.

”Kulturens byrde”, sukker Freud pessimistisk.

Men Freuds pessimisme er udtryk for det trods alt begrænsede perspektiv han ser sagerne i. Han mangler netop i høj grad det historiske perspektiv. Havde han i det mindste talt om den nuværende kulturs byrde, ville det have bragt ham nærmere en forståelse af, at inhibition ikke i sig selv behøver at være en byrde.

Det afgørende er således hvordan denne kortikale inhibition, kulturens inhibitionsmatricer om man vil, er kommet i stand. Er de resultatet af en koreografisk fremmedforvaltning, hvor individet har fået læst teksten, eller er de det organiske og usynlige resultat af de indre forandringer som selvforvaltet arbejde uvægerligt medfører? Fremmedforvaltning eller selvforvaltning? Det er i svaret på dette spørgsmål afgørelsen af om kulturen er en byrde skal søges.

Det interessante i beskrivelsen af Graces opvågningen er ud over inhibitionsforholdet mellem de kortikale og de subkortikale centre, at denne opvågningen har et vertikalt opadstigende forløb i hjernen der samtidig minder om det forløb, hvorigennem de forskellige processer er etableret i løbet af evolutionen.

Accepterer vi en sådan sammenligning, kan vi sige, at netop fordi hjernen er et udviklingshistorisk sediment, at at sige, bærer den i forkortet form sporene af sine tilblivelseshistoriske metamorfoser i sig. Sin logos, tror jeg Ole Elstrup Rasmussen (1983) ville sige.

Der findes kun få forsøg på at beskrive disse forhold. Et af dem er den canadiske neurolog MacLeans (1973) opdeling af menneskehjernen i tre lag, der hver svarer til et trin i arternes udviklingshistorie.

Den ældste del består således af rygmarven, den forlængede marv og hjerne-stammen. Denne del omfatter den bagerste del af hjernen og mellemhjernen. Denne del, som MacLean kalder ”nervechassiet” eller ”krybdyrhjernen” indeholder det grundlæggende neurale apparatur til f.eks. forplantning, regulering af hjerteslaget, blodkredsløbet og åndedrættet. Vender vi tilbage til Grace, kan vi se, at det netop er disse funktioner, der aktiveres først gennem hendes opvågning.

Den næste del af hjernen omfatter det, man kalder ”det limbiske system”. Denne del af hjernen har vi fælles med andre pattedyr og den er formentlig udviklet for mere end hundrede millioner år siden. Den sidste del, som ligger oven på resten af hjernen, er den yngste, deraf navnet neo-cortex: den nye hjerne. Jo højere man kommer op gennem pattedyrenes historie, jo mere er denne cortex udviklet. Der er derfor ikke noget spring mellem mennesker og dyr. Så snart mennesket begynder at arbejde, det vil sige begynder at fremstille redskaber for at forandre sine omgivelser, begynder cortex at udvikle sig næsten eksplosivt. Redskaber kan være lavet af lyd, skulle jeg hilse og sige. Det bliver der ikke mindre materielle af end f.eks. stenøkser eller margarine. Dette for at undgå den ørkesløse diskussion af om hvad der kom først ”sproget” eller ”det praktiske arbejde”. Som om enhver form for sprog ikke var re-

sultatet af praktisk arbejde. Dette finder formentlig sted for et par millioner år siden. Tænk vi igen på Grace, husker vi at det var de kortikale processer som blev etableret sidst, og som efterhånden begyndte at ”overcome”, inhibere de underliggende subkortikale og reflektoriske processer.

Art og individualitet

I store træk ville ethvert menneskes opvågning fra dyb coma foregå på samme måde som hos Grace, som en konsekvens af at denne opvågning foregår som en opadstigende aktivisering af hjernens udviklingshistoriske aflejringer. Dens logos. Hvis vi skal tro MacLean. MacLeans snak om krybdyr- og pattedyrhjerne kan imidlertid let føre ubefæstede sjæle på afveje. Vi har en gammel tradition for at betragte mennesket som grundlæggende ondt, som gennem luthring, opdragelse og afstraffelse kan bringes et stykke af vejen mod at ville det gode. Og hvad er ondere end krybdyrene? Selv der på siderne i zoologibogen skræmmer de. I hvert fald de store. Alligatorer og krokodiller med små plirrende og revisionistiske øjne. Selve ondskabens apoteose. Men MacLeans udtryk bør ikke føre til sådanne tåbelige misforståelser. Hans sammenligning med krybdyrhjernen tjener blot det formål at vise, at den underste del af menneskehjernen indeholder regulationsformer som svarer til dem vi finder i krybdyrenes hjerner. Intet andet.

Men når Graces opvågning har nået sit øverste og sidste lag, cortex, standser bevægelsen. Der er ikke flere evolutionshistoriske aflejringer at aktivere. Opvåkningens bevægelse har nået en grænse. Men det er ikke grænsen for hjernens Logos. Det er grænsen for hjernens evolutionshistoriske logos. Men det er ikke grænsen for hjernens logos som sådan. Når Graces cortex atter aktiveres vågner nemlig *ikke* som tilfældet var ved de subkortikale lag en række almene og artsbestemte funktioner. Tværtimod. Når cortex aktiveres vågner Graces individualitet. En individualitet hvis logos ikke har sin oprindelse i hjernen selv, men i det menneskelige samfund uden for, som Grace lever i. Nu kan vi genkende grænsen. Det er grænsen mellem evolutionens og civilisationens historie, der her er tale om.

”Finally she would speak and understand.” Ja, på amerikansk. Ikke på kinesisk eller arabisk, fordi hendes socialisering var foregået i en amerikansk kultur. Det der vågner hos Grace er således ikke Sproget i universel forstand, men *hendes individuelle* sprog, nemlig det specifikke sprog der tales netop på den tid og det sted hvor hun lever. Netop derfor ligger sprogets og de øvrige kognitive processers egentlige logos uden for hjernen selv. Videregivelsen af denne historisk oparbejdede logos videregives ikke som ved evolutionens logos gennem genetisk transformation men gennem den samfundsmæssige transformation som vi kalder socialiseringsprocessen.

Misforstå mig ikke. Selvfølgelig er hjernen grundlaget for at sprogets funktion overhovedet kan etableres. Men cortex rummer alene en almen disposition for at etablere sprog. Men der er tale om et åbent, et uendeligt system. Først gennem socialiseringsprocessen ophæves denne uendelighed ved at et bestemt, konkret sprog etableres med sin historisk bestemte udtale, syntaks og semantik. Naturligvis medfører dette, at de specifikke og historisk bestem-

te sprog deler visse fundamentale og almene træk. Det er vel disse fælles træk, som har udløst Chomskys alkymistiske søgen efter en almen grammatik:

”Ved at studere hvordan sprog bruges og forstås, når vi til visse konklusioner om den kognitive struktur (grammatik), der bringes i anvendelse, og således opstiller vi et problem for neurologen, hvis opgave det er at afsløre de mekanismer, der er involveret i sproglig competence og performance. Vi bemærker, at mekanismerne viser sig at fungere, selv om der ikke foreligger relevante erfaringer, og at de fungerer på ganske tilsvarende vis hos individer med helt forskelligt erfaringsgrundlag, og derfor må vi drage den naturlige konklusion, at disse mekanismer ikke er tillærte, men en del af det system, der gør indlæring mulig. Denne konklusion rejser så yderligere nogle spørgsmål, der må besvares af den biologiske forskning, der på sin side vil søge at finde frem til de genetiske mekanismer, der garanterer, at det mentale organ, sproget, vil få netop den karakter, det har. Der er ikke mere at sige om dette punkt”, (Chomsky, 1975).

Vel er der så. Og ikke så lidt endda. Af Hjelmslev (1963) kan vi lære at skelne mellem den almene sprogbygning og den konkrete sprogbrug. Sprogbygningen er det formalt logiske univers af regler og love som ethvert sprog består af, hvorimod sprogbrugen er den begænsede del af disse uendelige muligheder, der faktisk udnyttes. Den afgørende forskel mellem sprogbygningen og sprogbrugen er imidlertid, at kun sprogbrugen findes i virkeligheden. Sprogbygningen er den teoretiske forlængelse og deduktion af sprogbrugen, som ikke eksisterer andre steder end i lingvisternes hoveder. Og det er der intet galt i at den gør. Det gale i Chomskys vildfarelse består i at han sætter begrebet ”sprog” lig med sprogbygningen og ikke med sprogbrugen. For ham er sproget defineret ved det formalt logiske system af muligheder det rummer og ikke ved den konkrete afgrænsning af disse muligheder som den historisk bestemte sprogbrug er udtryk for.

Faktisk løber Chomsky panden mod selve Babelstårnet i sin søgen efter sproget, det oprindelige, det grundlæggende, fælles sprog. Selve sprogbygningen:

”Hele menneskeheden havde eet tungemål og samme sprog. Da de nu drog østerpå, traf de på en dal i Sinear, og der slog de sig ned. Da sagde de til hverandre: ”Kom, lad os stryge teglsten og brænde dem godt!” De brugte nemlig tegl som sten og jordbeg som kalk.

Derpå sagde de: ”Kom, lad os bygge os en by og et tårn, hvis top når op til himmelen, og skabe os et navn, for at vi ikke skal spredes ud over hele jorden!”

Men Herren steg ned for at se byen og tårnet, som menneskebørnene byggede, og han sagde: ”Se de er eet folk og har alle eet tungemål; og når de nu først er begyndt således, er intet, som de sætter sig for, umuligt for dem; lad os derfor stige ned og forvirre hverandres tungemål!”, (Gamle Testamente, 1. mosebog).

En overordenlig interessant historie om et overordenligt betydningsfuldt problem. Men lad os definere vores forskningsmæssige interesse i forhold til problemet. I modsætning til Chomsky, der vælger at beskæftige sig med den forbabelske almene sprogbygning, vil vi prøve at bakke med selve Babelstår-

net: Hvad er det der bestemmer sprogbrugen og hvorfor er den så forskellig?

Den med Herren, der som i de tidlige operaer kommer ind fra kulissen som *deus ex machina* på den historiske arena på et bestemt tidspunkt, tror vi ikke længere på. Det er der for mange brændte teglsten, for megen kalk og jordbeg til. Babelmyten svirrer af hænder der langer sten, og stilladser der knager, men holder. Luften er tyk med råb og instruktioner mellem forsigtige, men omhyggelige lodliner. Sender vi Herren til vejs igen til sin almene sprogbygning, kommer mytens egentlige indsigt til syne: at når menneskenes sprogbrug blev forskellig, var det fordi de fik en forskellig praksis. For et sprog er et redskab ligesom hamre, lodliner og brændeovne. Og hvis vi ville forstå hvorfor sådanne redskaber er indrettet som de er, hvad skulle vi så studere? Skulle vi så studere de logiske principper for hvilken uendelighed af brændeovne, der var teoretisk mulig? Som kunne tænkes? Nej, vi skulle undersøge hvilken form for brændeovn, der var nødvendig, og det gør man ved at undersøge, hvilket formål den skal tjene. Det er med sprog som med brændeovne, hvad dette angår: vil vi forstå hvorfor det er indrettet som det er, må vi studere de praktiske opgaver som det gennem sin udviklingshistorie har skulle løse. Derfor ligger det levende sprog, sprogbrugens logos ikke bygget ind i det enkelte individ, men er grundlagt og eksisterer forud for individets ankomst til det vi kalder civilisationen.

Kvalifikation og praksis

Ud af sprogbygningens uendelige muligheder skabes altså den konkrete sprogbrug. Udvider vi perspektivet til ikke blot at omfatte sprog, men hele den menneskelige praksis, kan vi sige, at det særlige ved mennesket er, at det har en individualitet, en unik tilblivelseshistorie i kraft af at mennesker er resultatet af en dobbelt transformationsproces: den genetiske og den samfundsmæssige erfaringstransmission. Vi fødes derfor som halvfabrikata, idet kun den genetiske transmission endnu har fundet sted. Det fantastiske ved mennesker er derfor, at de oprindelig ikke kan noget særligt, noget bestemt, men at de har en generel evne til at danne færdigheder. Netop de bestemte færdigheder og funktioner som er nødvendige for at leve det konkrete liv, som må leves.

Heri ligger menneskets afgørende fortrin frem for alle andre arter: at det oprindelig ingenting kan. At det fødes som en almen skitse, der videre udarbejdes gennem den konkrete livsudfoldelse. De konkrete livsbetingelser som individet befinder sig under, og når det drejer sig om mennesker er disse betingelser altid samfundsmæssige og historiske. Disse betingelser skriver så at sige deres signatur i individet gennem det vi har kaldt de kortikale inhibitionsmatricer. Netop derfor er et menneske altid *det* menneske. Et bestemt og konkret menneske. En personlighed dannet af de færdigheder og den indsigt som har været nødvendig, men samtidig defineret af det fravær af færdigheder og indsigt, som netop dette liv ikke rummede mulighed for. Det er det samme forhold som vi betegnede med begreberne sprogbygning og sprogbrug. Ethvert menneske rummer via den genetiske transformation af artens erfaringer uendelige muligheder for kvalifikationsudvikling, men denne uendelige mulighed ophæves gennem etableringen af individualiteten, resultatet af den konkrete

og historisk specifikke livspraksis, som individet får tilbudt.

Vi ved således om Ramses den Anden, at han kunne føre krig mod hetitterne. Men vi ved også, og usvigeligt sikkert, at han ikke kunne køre på cykel. Hvorfra kan vi nu vide det så sikkert? Har nogen da undersøgt Ramses' balsamerede hjerne eller fundet hieroglyfiske beskrivelser af sammenbidte, men forgæves forsøg i pyramidernes skygge?

Selvfølgelig ikke. Vi ved, at Ramses den Anden ikke kunne køre på cykel, alene fordi historien på dette tidspunkt, og dermed Ramses' konkrete liv, ikke rummede muligheden for at oparbejde denne færdighed. Af mangel på cykler.

Vi kan for det første slå fast, at kvalifikationernes udvikling afhænger af tilstedeværelsen af den praksis, som er uløseligt forbundet med den pågældende kvalifikation, og for det andet at samfundsnormerne i løbet af den civilisationshistoriske udvikling har rummet forskellige praksisformer og dermed forskellige muligheder for kvalifikationsudvikling. Således er praksisformer og dermed kvalifikationer som fandtes i ældre kulturer ophørt med at eksistere og findes derfor ikke blandt de kvalifikationer vi kan tilegne os i vort samfund, ligesom omvendt en række nutidige kvalifikationer var utænkelige i de gamle kulturer. Da disse forskelle med hensyn til hvilke praksisformer en samfundsform indeholder er knyttet til organiseringen af selve samfundslivet, og især den måde som det pågældende samfund producerer sine livsfornødenheder på, er det selve arbejdsprocesserne og produktionsformerne vi må undersøge, hvis vi vil besvare det spørgsmål, som blev stillet i indledningen, nemlig hvorvidt oplevelsen af visse almene parallelle træk mellem individets og samfundets historie er udtryk for en parataktisk eller en syntaktisk oplevelsesform.

Det irreversible arbejde

Det menneskelige arbejde er karakteriseret ved sin syntaks. I modsætning til andre former for aktivitet som kan være symmetrisk og reversibel, er arbejdet defineret ved sin irreversible og asymmetriske karakter. Det er derfor arbejdet er historiens forudsætning, ja, arbejdet er selv en historisk aktivitet. Netop ikke episodisk som den ikke organiserede og derfor reversible aktivitet, men historisk i den forstand som ligger i det vi kalder socialhistorien, som egentlig er arbejdets historie. Arbejdets irreversible karakter skyldes tilstedeværelsen af hvad vi før kaldte inhibitionsmatricerne, kortikale reguleringssystemer, som gør arbejdsprocessens akkumulerende forløb muligt. Det følger af irreversibiliteten, at arbejdsprocesserne er akkumulerende. Enhver aktivitet vil medføre forandringer i menneskets omgivelser, men kun hvis disse forandringer har en indbyrdes relation, en syntaks, hvilket vil sige at de næste forandringer foretages sådan, at de ikke udvisker og ophæver de forandringer, som allerede har fundet sted. Dette kræver kvalifikation, d.v.s. inhibitionsmatricer som udelukker de greb og forandringer, som ville destruere de kvaliteter som nu allerede findes i materialerne på grund af vort foregående arbejde. Deraf irreversibiliteten, men deraf også den akkumulerende karakter.

Denne akkumulerende egenskab ved arbejdsprocesserne indebærer at mennesker skaber værdi, når de arbejder, idet den levende arbejdsproces ophobes

og fastholdes i produkternes endelige form. Produktet er det levende arbejdes værdifulde fossil, så at sige.

Måske er det klogt at indskyde, at arbejde som det er defineret her, ikke forstås som udelukkende en manuel aktivitet. Arbejdet er her defineret ved sin syntaktiske karakter, uden hensyn til hvilken modalitet eller materialitetsform den udfolder sig i. At fremstille et redskab med hænderne er således arbejde, ligesom at forklare et sagsforhold eller skrive en roman. Derfor er arbejdet heller ikke automatisk noget godt. Atomraketter er resultatet af arbejde, ligesom reaktionære love og bekendtgørelser.

Når det netop er hævdet at arbejdets neurologiske forudsætning er kortikale inhibitionsmatricer, følger heraf at disse kvalifikationer må være til stede, for at arbejdet kan foregå. Men hvor kom disse kvalifikationer så oprindeligt fra? Hvad kom først, arbejdet eller kvalifikationerne? Ja. Så enkelt er det. Svaret ja, er det enkle og korrekte svar på et spørgsmål, som er forkert stillet, fordi det nedbryder et dialektisk forhold til et dualistisk. Arbejde og kvalifikation kan ikke adskilles, netop fordi de udgør et dialektisk og ikke et dualistisk forhold. Kvalifikationen er på samme tid arbejdsprocessens forudsætning som dens resultat. Men kun under særlige betingelser. Her er vi tilbage ved modsætningen mellem fremmedforvaltning og selvforvaltning. Hvis forvalteren ikke er den arbejdende selv, vil inhibitionsmekanismerne ikke være en organisk del af den om arbejder, men være et fremmed element der let får tvangens karakter. Og bliver en byrde: samlebandet, ordrene og stempeluret. Er inhibitionsmatricerne det usynlige resultat af ens eget tidligere og selvforvaltede arbejde, er de en organisk og integreret del af en selv. Ved fremmedforvaltningen bliver udøvelsen af kvalifikationerne noget man *skal*, hvor det ved det selvforvaltede arbejde er noget man *kan*. Ved det fremmedforvaltede arbejde vil der, i hvert fald sådan som produktionslivet er organiseret i det nuværende samfund, ofte være tale om at arbejdsprocesserne er organiseret og opdelt sådan, at de ikke giver mulighed for fortløbende kvalifikationsudvikling. Dette fremmedforvaltede arbejde vil godt nok være produktivt når det drejer sig om de færdige og synlige produkter, men ikke hvad angår det indre og usynlige produkt, som arbejdsprocessen også kunne give anledning til: en fortsat kvalifikationsudvikling. Hvis arbejdsprocessen derimod er selvforvaltet, er der mulighed for at dens forløb ikke er afhængig af en koreografisk tvangsmæssighed, men at den kan gennemføres med det tøjrs slag af afprøvning og småeksperimenteren, som aftvinger materialerne nye muligheder. Som på samme tid er produktiv, færdighedsudviklende og videnskabelig. For tiden er disse livgivende funktioner adskilt fra hinanden, en katastrofal demontering af menneskets egentlige og stærkeste historiske potentiale, hvis enkelte bestanddele nu fremtræder som monotomt og abstrakt idiotarbejde, meningsløs jogging og lallende underholdning.

Den ydre værdi og den indre kvalifikation

Det færdige produkt er det levende arbejdes fossil, har vi sagt. Men ikke blot er mængden af arbejde fastholdt og materialiseret i arbejdets produkt som værdi, også den operative syntaks som førte til det færdige resultat ligger af-

lejret i produktet. Den operative syntaks der, mens arbejdet stod på, strømmede som en levende bevægelse gennem den som udførte og forvaltede bevægelserne.

Den som vil arbejde videre på produktet, må som allerede nævnt kunne gennemføre disse nye forandringer i det eksisterende produkt, uden at destruere de allerede oparbejdede kvaliteter. Deraf kommer arbejdets historieskabende karakter. Det er ikke let at gennemskue umiddelbart.

”Hvorfor er en folkevogn mere værd end et franskrød?”

”Fordi der er ophobet mere arbejde i folkevognen.”

”Jamen, efterhånden som arbejdsprocesserne er blevet rationaliserede og automatiserede, tager det ikke meget længere tid at producere folkevognen.”

Her er det, at det historiske perspektiv må kunne fastholdes. I de bestanddele som en folkevogn er sammensat af, er der allerede ophobet masser af arbejde. Vil man virkelig forstå hvor meget arbejde der er ophobet i folkevognen, må man kunne se den som produktet af en umådelig kompliceret historisk proces. Det oprindelige arbejde, som førte til kundskab om hvordan metal forarbejdes, arbejdet med at udvikle de mekaniske principper, forbrændingsmotoren, opsøgning af olien og andre råstoffer, udviklingen af selve prototypen, o.s.v., o.s.v. Alt dette arbejde er ophobet i den færdige folkevogn, som står der foran parcelhuset og skinner om søndagen. Det ophobede arbejde er ikke længere synligt i det færdige resultat, for arbejdet er en metamorfose, som undervejs giver materialerne en ny ydre form, gennem den transformation og forkortning vi kalder at kvantitet slår over i ny kvalitet.

Ligesom værdi kan ophobes gennem en fortløbende historisk proces, hvor materialerne videre bearbejdes fra århundrede til århundrede, således også med arbejdets anden og indre dimension: kvalifikationerne.

Ligesom hver dag skaber ny værdi gennem det arbejde, som er udført, har denne dags arbejde samtidig givet anledning til udviklingen af tilsvarende ny kvalifikation. Men der er imidlertid en afgørende forskel mellem værdiophobningen og kvalifikationsudviklingen: mens arbejdets værdi er af udvendig karakter og fikseres i det færdige produkts materialer som produktets forarbejdningsgrad, fikseres kvalifikationerne i den der udfører arbejdet som indre kortikale inhibitionsmatricer. Det betyder bl.a. at kvalifikationer i modsætning til værdi ikke kan stjæles, får det er noget man *kan*, ikke noget man *har*. Da kvalifikationer ikke kan stjæles, må de aftvinges den som har dem. Derfor går tyveri og slaveri hånd i hånd gennem menneskenes historie.

Af denne forskel mellem værdi og kvalifikation følger imidlertid også, at kvalifikationsudviklingen set fra individets position hele tiden må begynde forfra, hver gang et nyt individ fødes. Værdiakкумуляtionens ydre karakter gør det derimod muligt at fortsætte arbejdet på tværs af årtusinder. Du kan arbejde videre på den kun halvt færdige flintøkse du finder på marken. Hvis du kan den slags arbejde. Og her ligger problemet, at kvalifikationerne ikke også fikseres i produktets materialer. Mens de ydre materialer omkring os derfor metamorfosisk rummer det tidligere arbejde i sig, skal etableringen af de kortikale inhibitionsmatricer foregå forfra i hvert nyt individ, gennem det vi kalder socialiseringsprocessen. Ved første øjekast kunne der være noget nedslående over en sådan konstatering, at det hele skulle begynde forfra ved hvert

nyt individ. Men her dukker en vigtig pointe imidlertid op: selv om individet skal begynde forfra, skal socialiseringsprocessen det ikke. Socialiseringsprocessen forstået som den samfundsmæssige koreografi, som hvert nyt individ vil blive inddraget i rummer, i modsætning til individet selv, historiens akkumulation. Fordi socialiseringsprocessen selv er en del af denne akkumulation.

Konklusion

Lad os nu vende tilbage til det oprindelige spørgsmål. Gennem socialiseringsprocessen indgår individet fra begyndelsen i den samfundsmæssige koreografi. Jeg bruger dette udtryk for at fastslå at socialiseringen rummer langt mere end den bevidste påvirkning af barnet. Redskabernes, byernes indretning påtvinger børnene operations- og handleformer, som vi sjældent får øje på. På grund af hverdagslivets usynlige karakter ser vi næsten altid kun denne koreografis resultat: Kvalifikationerne. Eller ofte modsat: de manglende kvalifikationer, når koreografien ikke rummede de nødvendige kvalificerende trin.

På forskellige historiske tidspunkter i samfundsudviklingen har der således været en tilsvarende forskellig samfundsmæssig koreografi. Men denne forskellighed har ikke blot været tilfældig. Som en følge af arbejdets irreversible og akkumulerende karakter opstår i historien den retningsbestemmende tendens der ligger i, at den næste dag er den næste dag i historien. Ikke en uafhængig og tilfældig dag, som en enkelt perle på en rad, men som den dag der hidtil rummede den største mængde menneskeligt arbejde.

Sammenligner vi en række faser i den historiske udvikling, vil vi derfor finde en akkumulerende tendens til at kvalifikationerne og den samfundsmæssige koreografi bliver mere og mere kompliceret, jo mere menneskeligt arbejde dette samfund hviler på. Dette betyder at socialiseringsprocesserne i de for-

skellige samfundsformers historiske udvikling gradvist vil rumme mulighed for en mere og mere kompliceret kvalifikationsudvikling. Eller sagt på en anden måde: arbejdsprocesserne vil være baseret på en mere og mere kompliceret syntaks og den kvalificerende udførelse af disse processer vil skabe tilsvarende komplicerede kortikale inhibitionsmatricer. Derfor har også de kognitive processer deres neuropsykologiske verdenshistorie ligesom skriften, møntsystemet og byplanerne.

I socialiseringsprocessen, som udgør individets historie, må de mindre komplicerede former for syntaks blive tilbudt barnet før de mere komplicerede. Dette er en følge af, at kvalifikationer ligesom værdi opbygges gennem det akkumulerende og metamorfosiske princip. Barnets kvalifikationer skal så at sige lejres oven på hinanden eller i forlængelse af hinanden om man vil, og herved danner de en sammenhængende og gradvist akkumulerende udviklingshistorie. I det nuværende samfund er denne udviklingsfølge imidlertid ved at blive brudt. Børnene bliver ofte påtvunget isolerede funktioner og ofte på tidspunkter, hvor forudsætningerne for disse kvalifikationer ikke er til stede, da forudgående arbejde med disse funktioner ikke er blevet tilbudt. Da barnet således ikke kan imødekomme de stillede krav ved at videreudvikle allerede eksisterende færdigheder, fordi de nye krav udgør et "spring" og ikke en organisk forlængelse, må barnet foretage en bevidst styring af funktionen, for at kunne udføre den. Dette fænomen kan man kalde "splintring" eller atomisering af barnets kvalifikationsstruktur.

Her er vi efter min mening ved den nuværende kulturs byrde: Børnene bliver ikke tilbudt en historisk fremadskridende socialiseringsproces, hvor det gradvist tilbydes mere og mere komplicerede arbejdsprocesser. Og hvor færdighederne mangler, sætter neurotiseringen ind. Den funktion som ikke automatisk kan forløbe mens vi tænker på andre vigtige ting, må vi nu styre med vores bevidste opmærksomhed. Tællende, selvinstruerende og småsnakkende tumler det moderne neurotiserede menneske sig gennem den umulige hverdag. Sin egen fremmede forvalter af funktioner, som for længst kunne have ligget på rygmarven eller hvor de nu burde være. For det er neurosens ulykke, at skulle holde en atomiseret kvalifikationsstruktur sammen med det fremmede sprogs forvaltning. Den sproglige og opmærksomme selvforvaltning er den almindelige begyndelse på enhver ny kvalifikation, men efterhånden som færdigheden fortsættes og videre udvikles, standser den bevidste selvinstruktion og bliver en automatiseret kvalifikation, hvorved den bevidste opmærksomhed frigøres til nye formål. Den praksisløse derimod må *vide* hvordan man udfører det arbejde, som den kvalificerede *kan*.

I den lykkelige socialiseringsproces får barnet altså tilbudt arbejdsfunktioner med de enkleste former for syntaks først og tilegner sig gradvist stadig mere komplicerede kvalifikationer gennem deltagelse i arbejde med en stadig mere kompliceret syntaks.

Denne tendens i individets udvikling er imidlertid den samme som kan findes i civilisationens historie, at arbejdsformer med en enkel syntaks etableres før arbejdsformer med en kompliceret syntaks.

Når man således kan finde fælles træk mellem individets og samfundets historie, er det altså ikke udtryk for en tilfældig analogi, som ved den paratakti-

ske oplevelsesform, men om en syntaktisk forbindelse. Der er tale om en kausal sammenhæng mellem individets og samfundets historie, formidlet gennem det irreversible og kvalifikationsskabende arbejde, der går som en rød tråd, der er spundet videre på gennem alle de dage civilisationshistorien har været indtil nu. Og den næste dag er altid på samme tid den næste dag både i individets og samfundets historie.

LITTERATUR

- CHOMSKY, N. 1975. *Om sprog*. København: Gyldendal.
- FREUD, S. 1940. *Das Ich und das Es*. Gesammelte Werke XIII. London: Imago Publishing Co.
- GAZZANIGA, M. S., STEEN, O. & WOLPE, B. T. 1979. *Functional Neuroscience*. New York: Harper & Row.
- HJEMSLEV, L. 1963. *Sproget*. København: Berlingske leksikon bibliotek.
- JAYNES, J. 1976. *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- LARSEN, S. 1980. Psykologi og økonomi. *Psyke og Logos*, 2, 289-320.
- LARSEN, S. 1983. *Den arbejdende hjerne*. København: Gyldendal.
- LARSEN, S. FOLKE. 1983. Erindringens natur og historie. *Psyke & Logos*, 2 (Dette nr.).
- LÉVI-STRAUSS, C. 1962. *La Pensée Sauvage*. Paris.
- MACLEAN, P. D. 1973. *A Triune Concept of the Brain and Behaviour*. Toronto: University of Toronto Press.
- RASMUSSEN, O. E. 1983. *Begrebsdannelse som virksomhed*. København: stencil.
- SULLIVAN, H. S. 1983. *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton & Company.